

ÁRNI BÖÐVARSSON Á ÖKRUM

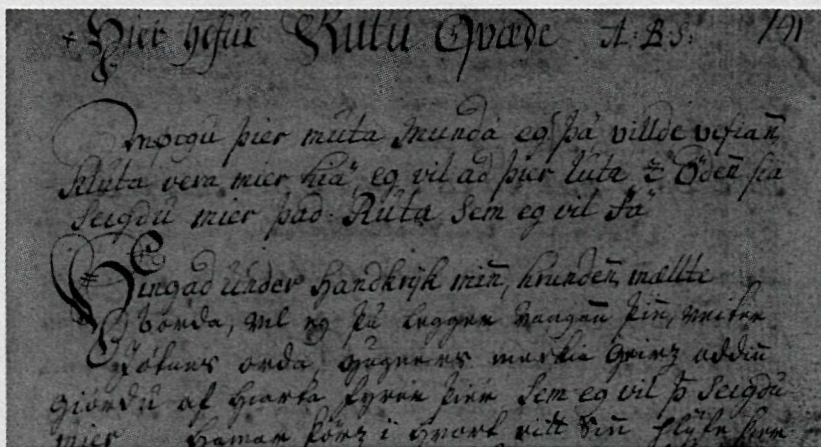
RÚTUKVÆÐI

Birt hefur Sverrir Tómasson

1. Inngangur

UM HÖFUND RÚTUKVÆÐIS, Árna Böðvarsson á Ökrum (1713–1776), þarf ekki að fara mörgum orðum. Björn K. Þórolfsson hefur skrifað gagnmerkan inngang að Brávallarímum hans (1965) og rakið þar ævi hans, fjallað um skáldskap hans og birt erindi úr kvæðum eftir hann og rímum. Vísast hér til þess. Auk rímna orti Árni allnokkur kvæði um fornar sögur og eiga nokkur þeirra skilið að komast á prent, því að víða hefur Árni lagt í goðsögur annan skilning en þeir samtíðarmenn hans sem þekktu þær best. Hann hefur verið vel að sér um forn fræði og skáldskaparmál og til er uppskrift hans af hluta Laufás Eddu í ÍB 36 4to. (Faulkes 1979:115)

Rútukvæði er hér prentað eftir eiginhandarriti í Lbs 221 4to:141.–143. bl. Fyrirsögn kvæðisins er þar: ‘Hier hefur Rutu Qvæde A:B:S.’ Eftirrit þess er í Lbs 1694 8vo. Jón Sigurðsson hefur skrifað kvæðið upp í JS 400 a 4to og farið eftir 221.

Upphaf Rútukvæðis í Lbs 221 4to. Rithönd Árna Böðvarssonar á Ökrum.

2. Rútukvæði

Mørgu þier muta 141. bl.
 munda eg þá
 villde vefiann Kluta
 vera mier hiá,
 eg vil ad þier luta
 og Ödenn siá
 Seigdu mier það Ruta
 Sem eg vil fá

1. Hingad under handkrikk minn,
 hrundenn mællte borda,
 vil eg þu legger vangann þinn,
 veiter Jótuns orða,
 gugners merkia geirz oddinn
 giórdu af hiarta fyrer þier
 Sem eg vil það seigdu mier
 Hamar Þörz í hvort eitt sinn
 hlifje þier utann suta,
 Seigdu mier það Ruta
 Med þier geing eg ut og inn,
 eingenn skal þig siá
 Seigdu mier það Ruta Sem eg vil fá

2. Ef eg Fryggiar ektamann
 augum næde lijta
 alldrey skyllde hiedann hann,
 heill sier burtu flijta,
 óllu helldur æfebann
 ætte fá hvad verðugt er
 Sem eg vil það Seigdu mier
 ofann í Niflheims Ytsta Rann,
 ä med skómm ad luta
 Seigdu mier það Ruta
 þar mun heliar holu bann
 honum skiella á
 Seigdu mer það Ruta sem eg vil fá

3. Vølvann tier og vid það hlö,
 vid skulum þessu sleppa,
 stilltu gied og fádu frö,

Mörgu þér múta
munda eg þá,
vildi vefjan klúta
vera mér hjá;
eg vil að þér lúta
og Óðin sjá.
Segðu mér það Rúta
sem eg vil fá.

1. Hingað undir handkrík minn,
hrundin mælti borða,
vil eg þú leggir vangann þinn,
veitir jötuns orða,
Gu(n)gnirs merkja geirs oddinn,
gjörðu af hjarta fyrir þér,
sem eg vil, það segðu mér,
hamar Þórs í hvört eitt sinn
hlífi þér utan súta.
Segðu mér það Rúta.
Með þér geng eg út og inn,
enginn skal þig sjá.
Segðu mér það Rúta sem eg vil fá.
2. Ef eg Friggjar ektamann
augum næði líta,
aldrei skyldi héðan hann
heill sér burtu flýta;
öllu heldur ævibann
ætti fá hvað verðugt er,
sem eg vil, það segðu mér,
ofan í Niflheim ysta rann
á með skömm að lúta.
Segðu mér það Rúta.
Þar mun Heljar holubann
honum skella á.
Segðu mér það Rúta sem eg vil fá.
3. Völvan tér og við það hló,
við skulum þessu sleppa;
stilltu geð og fáðu fró,

- fógnud til ad hreppa,
 fyrir heller gnjipu gö,
 garmur sa sem hlecke|| ber, 142. bl.
 sem eg vil þad seigdu mier
 Tróllenn Þör í hausenn hiö,
 fyrir hamre mättu stuta
 Seigdu mier þad Ruta
 Bliknuðu Æser, Baldur dö
 bøled særde þä
 Seigdu mier þad Ruta Sem eg vil fä
4. Miste Tijr þad man eg enn,
 mund og lä i särum
 Æse hrigdu Öskópenn
 Einatt Rignde tårum
 lijted stodar lækningenn,
 lóndungs arfe heiktur er
 Sem eg vil þad seigdu mier
 Valkyriurnar Sijna Senn,
 sorgar vættu kluta
 Seigdu mier þad Ruta
 Yfer dynia Öskóp tvenn
 eckj er lægid ä
 Seigdu mier þad Ruta Sem eg vil fä
5. Heimdallur i hussgangs fór
 hefur Räfad leinge
 sokte mened seimabór,
 samt þö Jlla geinge,
 vordur Ása hriste hiór,
 Herians trausted besta er,
 Sem eg vil þad seigdu mier
 giefur tydum greinug Svór
 greider laga hnuta
 Seigdu mier þad Ruta
 hann mun sigla hræss ä knór
 hiedann burtu fra
 Seigdu mier þad Ruta sem eg vil fä
6. Vali er þad vottast kann,
 valla álitlegur
 Arfe Sigtijrz einn er hann

fögnuð til að hreppa.
 Fyrir *hellirs gnípu gó
 garmur sá sem hlekki ber,
 sem eg vil, það segðu mér.

Tröllin Þór í hausinn hjó,
 fyrir hamri máttu stúta.
 Segðu mér það Rúta.

Bliknuðu æsir, Baldur dó,
 bölið særði þá.

Segðu mér það Rúta sem eg vil fá.

4. Missti Týr, það man eg enn,
 mund og lá í sárum.
 Æsi hryggðu ósköpin,
 einatt rigndi tárur.
 Lítið stoðar lækningin,
 Löndungs arfi heytur er,
 sem eg vil, það segðu mér.

Valkyrjurnar sína senn
 sorgar vættu klúta.
 Segðu mér það Rúta.

Yfir dynja ósköp tvenn,
 ekki er lagið á.
 Segðu mér það Rúta sem eg vil fá.

5. Heimdallur í húsgangsför
 hefur ráfað lengi;
 sótti menið seimabör
 samt þó illa gengi;
 vörður ása hristi hjör,
 Herjans traustið besta er,
 sem eg vil, það segðu mér.

Gefur tíðum greinug svör
 greiðir laga hnúta.
 Segðu mér það Rúta.

Hann mun sigla hræs á knör
 héðan burtu frá.

Segðu mér það Rúta sem eg vil fá.

6. Váli er það vottast kann
 valla álitlegur.
 Arfi Sigtýrs einn er hann

allra digda tregur,
 yfer honum ból og bann
 bijsn med undrum hvijla fer,
 sem eg vil þad seigdu mier
 Sijnum þrælum Odinn ann
 ad óllum skómmum luta
 Seigdu mier þad Ruta
 hata göder heims um Rann
 hels nijdinga þä
 Seigdu mier þad Ruta Sem eg vil fä

7. Þä er Loki Laufeyarson
 laungum filgesamur
 Bolverki || sem var til von, 143. bl.
 vestra klækia tamur,
 Eingenn hittest yggs ä qvon
 annar verre hvar sem fer
 Sem eg vil þad Seigdu mier
 hann mun verda ad láta lon,
 loks i naudum Suta
 Seigdu mier þad Ruta
 Sijdhettu hann för i fron,
 fridar vargur sa
 Seigdu mier þad Ruta Sem eg vil fä
8. Skulld og Ga/ndul Skalltu vel
 Skoda og Ä þær lijta,
 Odins meyar upp ei tel
 adrar fleire nijta,
 skrijpesslegar heims um hvel
 hvór sijn augu fólsud ber,
 sem eg vil þad Seigdu mier
 komdu i salenn ute er El,
 annarz muntu Stuta
 Seigdu mier þad Ruta,
 mijna sógn eg fremur fel
 af Fjólnerz hijske tiä
 Seigdu mier þad Ruta sem eg vil fä
9. Fyrst eg ecke fremur Giet
 Feinged Af Pier Læra,
 vijsdóm þennann valla met

allra dygða tregur.
 Yfir honum böll og bann,
 býsn með undrum hvíla fer,
 sem eg vil, það segðu mér.

Sínum þrælum Óðinn ann
 að öllum skömmum lúta.
 Segðu mér það Rúta.

Hata góðir heims um rann
 hels níðinga þá.

 Segðu mér það Rúta sem eg vil fá.

7. Þá er Loki Laufeyjarson
 löngum fylgisamur
 Bölverki sem var til von
 verstra klækja tamur.
 Enginn hittist Yggs á kvon
 annar verri hvar sem fer,
 sem eg vil, það segðu mér.
 Hann mun verða að láta lon,
 loks í nauðum súta.
 Segðu mér það Rúta.
 Síðhettu hann fór í fron
 friðarvargur sá.
 Segðu mér það Rúta sem eg vil fá.
8. Skuld og Göndul skaltu vel
 skoða og á þær líta,
 Óðins meyjar upp ei tel
 aðrar fleiri nýta.
 Skrípislegar heims um hvel
 hvör sín augu fölsuð ber,
 sem eg vil, það segðu mér.
 Komdu í salinn úti er él,
 annars muntu stúta.
 Segðu mér það Rúta.
 Mína sögn eg fremur fel
 af Fjölnirs hyski tjá.
 Segðu mér það Rúta sem eg vil fá.
9. Fyrst eg ekki fremur get
 fengið af þér læra,
 vísdom þennan valla met

sem vannstu mier ad tæra,
 þu villt fremur fordast hret,
 enn fae eg nockurn varma hier
 Sem eg vil það Seigdu mier
 mig i stille sijdann Set
 og sorgar brenne Kluta,
 Piggdu þacker Ruta
 mier til svefns eg fleye i flet,
 fardu i burtu þä
 Seigdu mier það Ruta Sem eg vil fá.

3. Athugasemdir og skýringar

Í upphafi Rútukvæðis færir Árni sér í nyt kvæði eftir Saxa hinn málsþaka. Eins og kunnugt er hefur Saxi snúið í bundið mál á latínu Bjarkamálum hinum fornu, en við þau var einnig stuðst, þegar saminn var síðasti hluti Hrólfs sögu kraka (Jón Helgason 1959:40–41). Þar segir frá því að í ákafri hríð Skuldarbardaga hafi Böðvar bjarki beðið konu sína, Hrút, sem Ruta heitir hjá Saxa að sýna sér Óðin en hún sagt honum að horfa undir handarkrík sinn en vígja fyrst augu sín sigurmerki.

Jón Helgason þýddi Bjarkamál Saxa úr latínu og hljóða línur þær sem Árni studdist við svo í þýðingu hans:

BJARKI

Fregna fýsir mig þess, hvar fer sá er þjóð nefnir Óðin;
 auga nýtur hann eins, og unír vígsterkur þrimum.
 Segðu mér, Hrút, ef þú sér hann sveima nærindis héðra!

HRÚT

Horfðu þá hingað nær og hygg undir armlegg minn sveigðan,
 áður þó augu þín sign með öflugu sigurmerki ...

BJARKI

Fái ég auga fest á Friggjar grimmlegum veri,
 hvort sem hann hlífist á bak við hvítan skjöld eða sveigir
 undir sér hávan hest, úr Hleiðru hann aldrei fer kvikur!
 (1959:59–60)

Í 5. ljóðlínu 1. erindis talar Árni um að merkja fyrir sér odd Gu⟨n⟩gnis, en þessa er fyrst getið sem sigurmerkis hjá Stephaniusi í Saxaskýringum hans.

sem vannstu mér að tæra.
 Þú vilt fremur forðast hret,
 en fáir eg nokkurn varma hér,
 sem eg vil, það segðu mér.
 Mig í stilli síðan set
 og sorgar brenni klúta.

Piggðu þakkir Rúta.
 Mér til svefnis eg fleygi í flet,
 farðu í burtu þá

Segðu með það Rúta sem eg vil fá.

Stephanius hafði reyndar fengið þá skýringu frá Brynjólfi Sveinssyni sem gat þess til að það mundi að vera sigrúnar þær sem minnst er á í Sigurdrífumálum (Björn Karel Þórólfsson 1965:cii–ciii). Stungið hefur verið upp á því að sigurmerkið hafi ef til vill aðeins verið rúnin Týr (Davidson 1980:50). Minnið um töfrásýn undir handarkrík einhvers er annars líka vel þekkt. Í fornaldarsögum kemur það t.a.m. fyrir í Örvar-Odds sögu í bardaganum við Álf bjálka. Oddur getur ekki séð Álf, en sá maður sem hafði borið merkistöngina með höfði Víðgríps Álfssonar bregður hendi sinni yfir höfuð Oddi og mælti:

Lítu héðan undan hendi mér, ok þegar sér Oddr Álf ok þat með er honum var til merkja sagt. (1829:286; sbr Davidson 1980:50; Valdimar Tr. Hafstein 1998:380–381)

Annað efni en þessa umgerð um goðheimasýn sækir Árni ekki til Saxa sem hann hlýtur að hafa þekkt annaðhvort á frummálinu eða í þýðingu Sejers Schousbølle (1752). Ólíklegra er að hann hafi verið kunnugur endursögn Vedels frá árinu 1575 (Rosemary Power 1984:247). Líklegt er og að hann hafi lesið Stephanius; vinur hans Jón Árnason sýslumaður átti tvö eintök af Danasögu Saxa ef marka má uppboðsskrá þá sem varðveitt er í JS 107 fol (Björn Karel Þórólfsson 1965:cii–civ). Aðrar heimildir Árna eru að því er best verður séð Völuspá og Edda Snorra, líklegast í gerð Magnúsar Ólafssonar í Laufási. Skáldið lýsir því sem fyrir augu ber og vísar um leið í fornar sögur sem það ætlast til að áheyrendur þekki, en nokkuð mega lok kvæðisins þykja snubbótt, enda þótt skáldið hafi séð Óðin og lýst lítilega hyski hans og stundum óvirðulega. Og ekki verður mælandanum að ósk sinni um að Óðinn skuli fara „ofan í Niflheim ysta rann“.

Rútukvæði er víðast hvar auðskilið og kenningar ljósar. Á örfáum stöðum

er þó ekki skýrt við hvað er átt og óvenjulegu orðalagi bregður fyrir. Hið helsta skal hér rakið:

Viðlag: *múta*: hér er merkingin gefa, kosta til.

2. v. *Heljar holubann*: líklega umritun fyrir Hel, Óðinn mun verða að hirást í sölum Heljar.

3. v. *stúta*: drepast, falla.

4.v. *heyktur*: hræddur.

5.v. *sótti menið seimabör*: Heimdallur deildi við Loka um Brisingamen.

Herjans traust: sverð eða átt er við Heimdall sjálfan.

greiðir laga hnúta: hér líklega Baldur.

7.v. *láta lon*: hætta.

Síðettu frón: líklega hellir, orðið *frón* hefur ekki fundist annars staðar; það gæti verið *hgk*, *frón*, eða *kk fronn*. Hugsanlegt er að það sé skáldaleyfi fyrir *frón*. Árni setur þó yfirleitt tvo punkta eða brodda yfir upprunalega löng sérhljóð, en í þessu erindi gerir hann það ekki.

9.v. *tæra*: inna, segja frá.

Setja í stilli: (hér) draga sig í hlé.

HEIMILDIR

Lbs 221 4to

Árni Böðvarsson 1965. Brávallarímur. Útg. Björn Karel Þórólfsson. *Rit Rímnafélagsins VII*. Rímnafélagið, Reykjavík.

Björn Karel Þórólfsson. 1965. Inngangur. Brávallarímur. *Rit Rímnafélagsins VII*:xi–cxix. Rímnafélagið, Reykjavík.

Davidson, Hilda Roderic Ellis. 1980. *Saxo Grammaticus. History of Danes*. II. Commentary. D. S. Brewer, Cambridge.

Faulkes, Anthony. 1979. Introduction. *Edda Magnúsar Ólafssonar*. (Laufás Edda):15–186. Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavík.

Fornaldar sögur Norðrlanda I–III.1829–1830. Útg. C.C. Rafn. Kaupmannahöfn.

Hrólfs saga kraka. 1960. Ed. D. Slay. *EA B.1 Ejnar Munksgaard*, Copenhagen.

Jón Helgason. 1959. Bjarkamál Saxa. *Ritgerðakorn og ræðustúfar*:39–60. Félag íslenzkra stúdenta í Kaupmannahöfn, Reykjavík.

Power, Rosemary. 1984. Saxo in Iceland. *Gripla* 6:241–258.

Valdimar Tr. Hafstein. 1998. „Komdu í handarkrika minn“. Hlutur sjáenda í huldulífi og sögnum. *Þjóðlíf og þjóðtrú. Ritgerðir helgaðar Jóni Hnefli Adalsteinssyni*:377–399. Þjóðsaga, Reykjavík.

Stofnun Árna Magnússonar
 Árnagarði við Sudurgötu
 101 Reykjavík
 sverrirt@hi.is